

พระสังข์ : การผจญภัยของวีรบุรุษ

Phra Sang: The Hero's Journey

สุประวีณ์ แสงอรุณเฉลิมสุข¹ | Suprawee Saeng-arunchalaemsuk

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ 2 ประการ คือ เพื่อศึกษาพระสังข์ตัวละครเอก ในบทละครนอก เรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตามกรอบแนวคิดการผจญภัยของวีรบุรุษของโจเซฟ แคมป์เบลล์ และศึกษาลักษณะ ความขัดแย้งที่ผสมผสานซึ่งปรากฏในตัวพระสังข์ ใช้วิธีวิจัยเอกสาร ผลการวิจัย พบว่า พระสังข์มีวงจรการผจญภัยเหมือนกับแนวคิดวีรบุรุษของโจเซฟ แคมป์เบลล์ ทั้ง 3 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนการออกเดินทาง ขั้นตอนการทดสอบทดลองและขั้นตอนการกลับคืน ส่วนด้าน ลักษณะความขัดแย้งที่ผสมผสาน พบ 2 รูปแบบ คือ พระสังข์มีรูปร่างที่อัปลักษณ์ซึ่งมีความขัดแย้งที่ผสมผสานกับความดีและความสามารถที่เหนือคนธรรมดา ขณะเดียวกันก็มีความเด็ดขาดซึ่งมีความขัดแย้งที่ผสมผสานกับลักษณะที่อ่อนโยนและมีอารมณ์ขัน

คำสำคัญ : พระสังข์ การผจญภัยของวีรบุรุษ ความขัดแย้งที่ผสมผสาน

¹อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสารสำหรับชาวต่างประเทศ คณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

Abstract

The purposes of this study are to analyse the character of Phra Sang in the *Sang Tong*, a drama composed by King Rama II, according to Joseph Campbell's theory of the hero's Journey, and to study the Paradoxical character of Phra Sang. The research utilized a documentary methodology and the results show that the character of Phra Sang conformed to Joseph Campbell's theory of the hero's journey in three facets: departure, initiation and return. The Paradoxical character of Phra Sang are: ugly body with virtue aspect whose abilities are beyond human beings, always showing decisiveness, but kind, and full of humor.

Keywords: Phra Sang, Hero's journey, Paradox

ความนำ

นิทานพื้นบ้านเรื่องสังข์ทองได้รับความนิยมแพร่หลายไปทั่วทุกภาคของประเทศไทย แต่ไม่พบหลักฐานว่าเกิดขึ้นครั้งแรกที่ไหน เนื่องจากไม่มีการจดบันทึกไว้ โดยเรื่อง สังข์ทองของแต่ละท้องถิ่นจะมีการดัดแปลงเนื้อเรื่องให้เหมาะกับบริบทสังคมของตน ดังที่ Krumram (2011: 20) กล่าวว่า เรื่องสังข์ทองที่พบตามแหล่งต่าง ๆ ของไทยส่วนมากอยู่ในรูปของนิทานมุขปาฐะ เพิ่งมีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรภายหลัง การเล่าต่อ ๆ กันมาทำให้มีการแต่งเติมเปลี่ยนแปลงเนื้อหาอยู่ตลอดจึงไม่สามารถระบุได้แน่นอนว่าเรื่องสังข์ทองเกิดขึ้นครั้งแรกในสมัยใดและเกิดในชุมชนใดก่อน โดยวรรณคดีลายลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ถึงปัจจุบัน เช่น สุวรรณสังข์ชาดก ในปัญญาสาชดก สังข์ทองกลอนสวดในสมัยอยุธยา สังข์ทองคำฉันท์สมัยอยุธยา บทละครนอกสังข์ทองฉบับอยุธยา ฯลฯ ส่วนใหญ่ชำรุดเสียหายมีเนื้อหาไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงพระราชนิพนธ์บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง

บทละครนอกเรื่องสังข์ทองได้รับความนิยมมาก ด้วยเรื่องราวที่สนุกสนาน มีการผจญภัยตั้งแต่ตัวเอกเป็นเด็กจนโตเป็นหนุ่ม เนื้อเรื่องมีหลากหลายทั้ง สุข เศร้า ผจญภัย ตลกขบขัน ประกอบกับสำนวนกลอนในฉบับพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่ใช้ภาษาง่าย ดำเนินเรื่องอย่างฉับไว เห็นภาพและได้อารมณ์ความรู้สึกรังสรรค์ทำให้ผู้อ่าน ผู้ฟังได้รรถรสในการอ่านและการชมละครยิ่งขึ้น ที่โดดเด่น คือ อารมณ์ขัน ที่แฝงอยู่ในเรื่อง ซึ่งบางตอนก็ยั่วล้อธรรมชาติของมนุษย์ ที่แสดงออกมาในสถานการณ์ต่าง ๆ แม้แต่ท้าวสามนต์ซึ่งเป็นกษัตริย์ก็กลายเป็นตัวตลกของเรื่อง ดังเช่น ตอนท้าวสามนต์เผลอตัว เข้าข้างพระสังข์ในขณะที่ตีตลกกับพระอินทร์ นอกจากความสนุกสนานแล้ว ยังแสดงให้เห็น ภาพวิถีชีวิต วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของผู้คนในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นด้วย (Princess Maha Chakri Sirindhorn Foundation, 2007: 558)

ที่ผ่านมามีผู้สนใจศึกษาเรื่องสังข์ทองในหลายด้าน เช่น Distapan (2002) ศึกษาเรื่อง “แบบเรื่องนิทานสังข์ทอง : ความแพร่หลายและการแตกเรื่อง” Oudmuangkam (2008) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวรรณกรรมแนววัฒนธรรมประชานิยมเรื่องสังข์ทองฉบับต่าง ๆ” Pengplien (1989) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาวรรณกรรมอีสานเรื่องสุวรรณสังข์กุมาร” Krumram (2011) ศึกษาเรื่อง “อารมณ์ขันในบทละครนอกเรื่องสังข์ทองพระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย” แต่ยังไม่พบว่า มีผู้ใดศึกษาเรื่องการผจญภัยของพระสังข์ ตัวละครเอกในเรื่องสังข์ทอง ตามกรอบแนวคิดการผจญภัยของวีรบุรุษของ โจเซฟ แคมพ์เบลล์ และลักษณะความขัดแย้งที่ผสมผสานที่ปรากฏในตัวพระสังข์

แนวคิด เรื่องการผจญภัยของวีรบุรุษของ โจเซฟ แคมพ์เบลล์ เป็นแนวคิดเกี่ยวกับ วงจรการผจญภัยที่วีรบุรุษจะต้องก้าวผ่านการทดสอบทดลองต่าง ๆ จนได้ค้นพบ สิ่งที่ยิ่งใหญ่ และแนวคิดนี้ ยังมีลักษณะที่เป็นสากลอีกด้วย ดังที่ Thumkwinthip (2013: 19) ได้อธิบายว่า แนวคิดการผจญภัยของวีรบุรุษของ โจเซฟ แคมพ์เบลล์ เป็นหนึ่งในแนวคิดสำคัญของแนวคิดเชิงเทพปกรณัม ที่เชื่อว่าเรื่องราวการผจญภัยของวีรบุรุษที่ปรากฏใน เทพปกรณัมเรื่องต่าง ๆ ทั่วโลกบรรจุสาระที่เป็นบทเรียนนำพาบุคคลให้เรียนรู้ถึงตัวตนที่แท้จริงของตนเองได้ โดยวงจรการผจญภัยของวีรบุรุษแสดงให้เห็นว่าคนเราต้องเรียนรู้ที่จะก้าวผ่านช่วงเวลาวิกฤตของชีวิต ด้วยเหตุนี้ วีรบุรุษจึงหมายถึงผู้ที่บรรลุประสบการณ์ ในวงจรการผจญภัยของวีรบุรุษ และนำความดีงามแห่งการผจญภัยมาใช้สร้างสรรค์

การวิเคราะห์การผจญภัยของวีรบุรุษจะทำให้เข้าใจถึงประสบการณ์อันเป็นบทเรียนที่หล่อหลอมความเป็นวีรบุรุษของบุคคลนั้น ขณะเดียวกันการศึกษาความขัดแย้งที่ผสมผสานในตัววีรบุรุษจะทำให้เข้าใจตัวตนที่แท้จริงของวีรบุรุษได้อย่างลึกซึ้งอีกด้วย เพราะมนุษย์ต่างก็มีลักษณะเป็นทวิภาวะ คือ มีภาวะที่เป็นคู่ตรงข้ามในตัวเอง วีรบุรุษจึงมิได้มีเพียงด้านใดด้านหนึ่งอย่างสุดขั้ว หากแต่มีภาวะขั้วตรงข้ามที่อยู่รวมกันอย่างผสมผสานในตัวเองทั้งสิ้น ดังที่ Saisang and Truong (2017: 33 - 34) อธิบายว่า ทวิภาวะ ในลักษณะคู่ตรงข้ามเป็นกติกาที่ประคองสากลโลกมาแต่ดึกดำบรรพ์ ทำให้สรรพสิ่งต้องอยู่ภายใต้กฎของขั้วที่แตกต่างในลักษณะของความขัดแย้งที่ผสมผสาน ทวิลักษณะมีลักษณะความขัดแย้งที่ผสมผสานปรากฏในมนุษย์มาเนิ่นนานแล้ว และแสดงออกมาในรูปแบบลักษณะที่หลากหลาย

จากแนวคิดการผจญภัยของวีรบุรุษ ของโจเซฟ แคมพ์เบลล์ และความขัดแย้งที่ผสมผสาน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาการผจญภัยของพระสังข์ ตัวละครเอกจากบทละครนอกเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตามกรอบแนวคิดการผจญภัยของวีรบุรุษของ โจเซฟ แคมพ์เบลล์ และศึกษาลักษณะความขัดแย้งที่ผสมผสานซึ่งปรากฏในตัวพระสังข์ เพื่อให้ทราบถึงสาระอันเป็นบทเรียนที่นำไปสู่ตัวตนที่แท้จริงของพระสังข์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพระสังข์ ตัวละครเอกจากบทละครนอกเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตามกรอบแนวคิดการผจญภัยของวีรบุรุษโดยโจเซฟ แคมพ์เบลล์
2. เพื่อศึกษาลักษณะความขัดแย้งที่ผสมผสานที่ปรากฏในตัวพระสังข์

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่ศึกษาจากเอกสารหลักที่ใช้ในการวิจัยคือ บทละครนอกเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สำหรับแนวคิดที่นำมาวิเคราะห์การเดินทางของพระสังข์ในฐานะวีรบุรุษ ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดดังนี้

1. แนวคิดการผจญภัยของวีรบุรุษ ของ โจเซฟ แคมป์เบลล์ (Joseph Campbell) ในหนังสือ “พลาณภาพแห่งเทพปรณัม” ผู้แปล บาร์นีย์ บุนทรัง (Campbell & Moyers, 2008) แบ่งเป็น 3 ขั้นตอน ดังนี้

1.1 ขั้นตอนการออกเดินทางผจญภัย การผจญภัยของวีรบุรุษมักเริ่มจากการถูกพรากบางสิ่งไปหรือรู้สึกว่ามีบางสิ่งได้หายไป เขาจึงออกเดินทางผจญภัย เพื่อค้นพบสิ่งที่สูญหายไปหรือไม่ก็ค้นพบของวิเศษ

1.2 ขั้นตอนการทดสอบทดลอง มีจุดมุ่งหมายเพื่อพิจารณาผู้ที่ปรารถนาจะเป็นวีรบุรุษ กล่าวคือ ในการเดินทางที่เต็มไปด้วยการทดสอบทดลองนั้น เขาเป็นผู้ที่เหมาะสมกับภารกิจเพียงใด สามารถเอาชนะภัยอันตรายต่าง ๆ และมีศักยภาพหรือไม่

1.3 ขั้นตอนการกลับคืน หลังจากต้องผ่านการทดสอบทดลองมากมายแล้วเมื่อวีรบุรุษประสบความสำเร็จในสิ่งที่มุ่งหวังแล้วก็จะกลับคืนมา สิ่งนี้จะเกิดขึ้นเป็นวงจรเสมอคือมีการเดินทางไปและการกลับมา

2. แนวคิดความขัดแย้งที่ผสมผสาน ของ Truong (2015) สรุปได้ว่า ความขัดแย้งที่ผสมผสาน หมายถึง ปรากฏการณ์ที่ 2 สภาวะตรงกันข้ามดำรงอยู่อย่างพร้อมเพรียงในลักษณะประนีประนอมซึ่งกันและกัน มนุษย์มีธรรมชาติเป็นทวิภาวะมักปรากฏในลักษณะความขัดแย้งที่ผสมผสานระหว่างธรรมชาติกับธรรม และความขัดแย้งที่ผสมผสานระหว่างความเป็นมนุษย์กับความเป็นสัตว์และความเป็นเทพ โดยได้เสนอความขัดแย้งที่ผสมผสานของวีรบุรุษ 3 รูปแบบ คือ สภาวะทางกายกับสภาวะทางจิต ความอ่อนโยนนุ่มนวลเจืออารมณ์ขันกับความเข้มงวดเด็ดเดี่ยว และบุคลิกภาพที่เรียบง่ายกับความยิ่งใหญ่

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยเรื่องการผจญภัยของวีรบุรุษพระสังข์ แบ่งเป็น 2 ตอน ได้แก่ การผจญภัยของพระสังข์ตามกรอบแนวคิดการผจญภัยของวีรบุรุษของโจเซฟ แคมป์เบลล์ พบขั้นตอนการผจญภัย ทั้ง 3 ขั้นตอน และลักษณะความขัดแย้งที่ผสมผสานที่ปรากฏในตัวพระสังข์ พบความขัดแย้งที่ผสมผสาน 2 รูปแบบ ดังนี้

1. การผจญภัยของพระสังข์ตามกรอบแนวคิดของโจเซฟ แคมพ์เบลล์

ผลการศึกษาวงจรการผจญภัยของพระสังข์ วีรบุรุษในบทละครนอกเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ตามกรอบแนวคิดเรื่องการผจญภัยของวีรบุรุษ ของโจเซฟ แคมพ์เบลล์ พบว่า การผจญภัยของพระสังข์เป็นไปตามวงจรการผจญภัยของวีรบุรุษทั้ง 3 ขั้นตอน คือ การเริ่มต้นออกเดินทางผจญภัย การทดสอบทดลอง และการกลับคืน ดังนี้

1.1 ขั้นตอนการออกเดินทางผจญภัย

การออกเดินทางผจญภัยของพระสังข์ เริ่มจากตอนที่นางจันท์เทวีรู้ว่าลูกของนางเป็นมนุษย์แอบออกมาจากหอยสังข์แล้วช่วยทำงานบ้านตอนที่นางออกไปทำไร่นางจึงทูลหอยสังข์ จนแตกเพื่อไม่ให้พระสังข์กลับเข้าไปอยู่ในหอยสังข์ได้อีก ดังความว่า

สวมสอดกอดบาทพระมารดา	ชบเกศาพาลางทางร้องไห้
แม่ต่อยหอยสังข์แตกแหลกไป	ร่ำไรเสียดายไม่วายคิด
เหมือนแม่ฆ่าลูกให้ม้วยมรณ	มารดรไม่รักแต่สักนิด
พระแม่ต่อยสังข์ตั้งชีวิต	จะชมชิตลูกนี้สักกี่วัน

(Rama II, King, 1987: 26)

จากข้อความข้างต้น พระสังข์บอกนางจันท์เทวีว่า หอยสังข์ คือ ชีวิตของการที่นางทูลหอยสังข์แตกก็เหมือนกับการฆ่าพระสังข์ และด้วยเหตุนี้ก็จะส่งผลให้พระสังข์อยู่กับนางจันท์เทวีได้อีกไม่นาน สะท้อนให้เห็นว่า พระสังข์มองว่าหอยสังข์ คือ สิ่งที่ใช้ปกป้องตัวเอง เป็นเขตแดนของความปลอดภัย เมื่อไม่มีหอยสังข์ที่ใช้ปกป้องตนแล้ว ก็อาจจะมีภัยทำให้ต้องพลัดพรากจากแม่ไปได้

ด้วยเหตุที่หอยสังข์ถูกทำลายนี้เอง จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการออกเดินทางของพระสังข์ เพราะเมื่อนางจันท์เทวีสนมของท้าวศวิมลิรู้ว่าพระสังข์เป็นมนุษย์ ไม่ใช่หอยสังข์ดังที่เข้าใจตั้งแต่แรกนางก็เกรงว่า หากท้าวศวิมลิรู้เรื่องนี้แล้วใจอ่อนยอมให้พระสังข์กลับเมือง ต่อไปพระสังข์ก็อาจจะเป็นภัยต่อนางได้ นางจึงทูลท้าวศวิมลิให้ทหารจับตัวพระสังข์ไปถ่วงน้ำ สอดคล้องกับแนวคิดของโจเซฟ แคมพ์เบลล์ ที่ว่า “การออกเดินทางของวีรบุรุษเริ่มจากการถูกพรากจากบางสิ่ง อันเป็นเหตุให้เขาต้องออกเดินทางผจญภัยแบบที่ไม่เคยประสบพบพานมาก่อน” (Campbell & Moyers, 2008: 256)

ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นเพียงแค่การเริ่มต้นการออกเดินทางของพระสังข์ ต่อมาหลังจากถูกจับถ่วงน้ำแล้ว พระสังข์ก็ได้รับการช่วยเหลือจากพญานาคและนางนาค ซึ่งรักและเมตตาต่อพระสังข์เหมือนลูก แต่เพราะพระสังข์เป็นมนุษย์ จึงไม่สามารถอยู่ใน เมืองบาดาลได้นาน พญานาคจึงส่งพระสังข์ไปอยู่กับนางยักษ์พันธุรัต ก่อนจะออกเดินทาง พญานาคได้สั่งบริวารให้แต่งกายให้พระสังข์อย่างสวยงาม หลังจากนั้นพญานาคก็อุ้ม พระสังข์ออกจากเมืองบาดาลไปที่ริมสระคือทะเล และได้เนรมิตมหาสำเภาทองเพื่อเป็น พาหนะให้พระสังข์ใช้เดินทางไปเมืองยักษ์ ดังความว่า

ว่าพลางทางสังข์นาคา	ตกแต่งกายาให้อ่างค์
ทองกรอ่อนห้อยสร้อยสะอั้ง	เพริศพริ้งเฟื่องฟูดูระหง
นาคาเข้าพร้อมล้อมวง	อุ้มองค์พามาจากบาดาล
ขึ้นจากปากฝั่งพระสมุทร	พันแดนมนุษย์สุดสถาน
ริมสระคือทะเลคะเนการ	หมายมุ่งกรุงมารไมไกลไกล
จึงนฤมิตด้วยฤทธา	เป็นมหาสำเภาทองผ่องใส
โภชนาสารพันพันใด	พร้อมไปในลำสำเภาทอง
จึงอุ้มลูกน้อยกลอยสวาท	นาคราชทูนเกล้าเศรั้าหมอง
วางไว้ในลำสำเภาทอง	ทั้งสองโตกาด้วยปราณี

(Rama II, King, 1987: 55)

การเดินทางไปเมืองยักษ์ครั้งนี้เป็นการออกเดินทางผจญภัยอีกครั้งของ พระสังข์ แต่เป็นการเดินทางครั้งยิ่งใหญ่ ที่จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้นในตัว ของ พระสังข์ เพราะการที่พญานาคให้บริวารแต่งกายและสวมเครื่องประดับทองให้พระสังข์ อย่างงดงาม เป็นสัญลักษณ์ว่าพระสังข์ได้มีสถานะใหม่ที่ดีขึ้นในเส้นทางใหม่ที่พญานาค ชี้แนะให้ สอดคล้องกับแนวคิดของโจเซฟ แคมป์เบลล์ ที่กล่าวถึงการเดินทางของวีรบุรุษว่า “การละทิ้งสถานะหนึ่งและค้นพบแหล่งชีวิตที่จะนำไปสู่สถานะที่มีคุณค่ายิ่งกว่า หรือ สถานะแห่งวุฒิภาวะ” (Campbell & Moyers, 2008: 257)

นอกจากนี้ การใช้สำเภาทองเป็นพาหนะในการเดินทางไปเมืองยักษนั้น ยังสะท้อนถึง ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ที่กล่าวในสุพรรณสังฆาทกัว่า พระสังข์เป็นชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า ฉะนั้น สำเภาทอง ในที่นี้ จึงหมายถึง พาหนะในการที่จะพามวลสัตว์ให้ไปถึงพระนิพพาน ดังที่ กรมศิลปากร อ้างใน Tempangpun (1997: 3 - 4) อธิบายว่า พุทธนาวา คือ พาหนะที่พระโพธิสัตว์จะใช้ในการพามวลสัตว์โลก ให้ข้ามพ้นวิภวสงสารให้ได้มากที่สุดก่อนที่จะทรงปรารถนาพระนิพพาน พาหนะที่มีขนาดใหญ่สามารถบรรทุกสรรพสิ่งได้มากที่สุดในสมัยโบราณก็ คือ เรือสำเภา

จากความเชื่อทางพระพุทธศาสนาเรื่องสำเภาทองจึงเป็นอีกข้อหนึ่งที่สนับสนุนแนวคิดของโจเซฟ แคมพ์เบลล์ อย่างชัดเจนว่าการนั่งสำเภาทองไปเมืองยักษของพระสังข์นี้จะนำพระสังข์ไปสู่สถานะที่มีคุณค่ายิ่งขึ้น คือ ความหลุดพ้นจากวิภวสงสาร เพราะสำเภาทองเป็นพาหนะที่พระโพธิสัตว์ใช้นำพามวลมนุษย์ข้ามพ้นจากวิภวสงสาร

1.2 ขั้นตอนการทดสอบทดลอง

พระสังข์พบการทดสอบทดลอง 3 ครั้ง ดังนี้

1.2.1 การทดสอบเรื่องความกล้า

พระสังข์อาศัยอยู่กับนางพันธุรัตตั้งแต่อายุ 5 ขวบ นางพันธุรัตรักพระสังข์เหมือนลูก และหวังจะให้เป็นผู้ครองเมืองยักษต่อจากนาง ส่วนพระสังข์นั้นไม่เคยรู้เลยว่าตนอยู่ในเมืองยักษ เพราะนางพันธุรัตสั่งให้บริวารยักษแปลงกายเป็นมนุษย์เมื่ออยู่ในเมือง และห้ามพระสังข์เข้าไปในเขตหวงห้าม จนพระสังข์อายุ 15 ปี จึงเริ่มสังเกตว่านางพันธุรัตมักจะออกไปธุระและกลับไม่ตรงวันที่กำหนดทุกครั้ง เมื่อเกิดความสงสัยพระสังข์จึงฝ่าฝืนคำสั่งของนางพันธุรัตแอบเข้าไปในเขตหวงห้าม ดังความว่า

ครั้นว่าจะไปเจ็ดวัน
ผิดแล้วภัยอำพรางมารดา
ห้ามไว้มิให้ไปที่ครัวไฟ
ลับตาสาวใช้ลอบไปปล้น

กลับปล้นวันเดียวไม่เหมือนว่า
ดีร้ายจะมาต่อเจ็ดวัน
อะไรจะมีอยู่ที่นั่น
ได้เห็นสำคัญในทันที

(Rama II, King, 1987: 63)

เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจของพระสังข์ เมื่อเข้าสู่วัยผู้ใหญ่จึงต้องการเป็นตัวของตัวเอง และไม่ต้องการอยู่ภายใต้คำสั่งของนางพันธุรัตหรือแม่ที่เลี้ยงดูมา ซึ่งผิดจากช่วงเวลา 10 ปีที่ผ่านมาที่ยังอยู่ในวัยเด็กจะเชื่อฟังคำสั่งของแม่เป็นอย่างดี สอดคล้องกับแนวคิดของโจเซฟ แคมป์เบลล์ ที่กล่าวว่า “พิธีครอบต่าง ๆ เพื่อรับเข้าสู่กลุ่มในสมัยบรรพกาลนั้นล้วนอยู่บนพื้นฐานแบบของเทพปกรณัม และเกี่ยวข้องกับภารกิจอัศจรรย์แบบเด็กทารกและนำไปสู่การเป็นผู้ใหญ่ เด็กผู้ชายต้องปลดปล่อยตัวของเขาให้เป็นอิสระจากมารดาเป็นอันดับแรก และนำพลังของเขามาสู่ตัวเขา” (Campbell & Moyers, 2008: 283)

หลังจากที่พระสังข์ฝ่าฝืนคำสั่งของนางพันธุรัตเข้าไปในเขตหวงห้าม จนได้รู้ว่าตนอยู่ในเมืองยักษ์แล้ว ก็คิดจะหนีกลับไปหาทางจันทเทวีแม่ของตนที่เมืองมนุษย์ เพราะเห็นว่านางพันธุรัตเป็นยักษ์แต่ตัวเองเป็นมนุษย์ไม่ควรอยู่ร่วมกัน พระสังข์จึงเกิดความรู้สึกไม่ไว้วางใจนางพันธุรัต และคิดว่าหากไม่รีบหนีทางยักษ์ไปก็อาจจะไม่มีทางรอดชีวิตกลับไปยังเมืองมนุษย์ได้ ดังความว่า

ตัวกูมาอยู่ในเมืองนี้	พระชนนีเลี้ยงเป็นยักษา
ไว้ใจยากนักถ้าฉวยช้า	ไหนดจะหนีมารดาไปได้เลย
เห็นจะวายชีวิตเสียเปล่าเปล่า	โอ้พระเกิดเกล้าของลูกเอ๋ย
จะแทนคุณชนนีมีอยู่เลย	เงยเห็นพี่เลี้ยงซ่อนทันที

(Rama II, King, 1987: 64)

เมื่อได้โอกาสที่นางพันธุรัตออกไปป่าอีกครั้ง พระสังข์ก็แอบหนีพี่เลี้ยงไปซุกตัวในบ่อทอง แล้วขโมยเกือกแก้ว ไม้เท้า และรูปเงาะสวมแหะหนีออกจากเมืองยักษ์ไป ดังความว่า

ซึ่งกูจะหลงอยู่ในเมืองยักษ์	แม่นมีลักรูปเงาะแหะหนี
ที่ไหนดจะได้เห็นชนนี	นับปีเดือนแล้วจะแคล้วไป
จำจะคิดติดตามสืบหา	ให้พบพานมารดาจงได้
วันนี้แม่พันธุรัตไปแรมไพร	ได้ช่องคล้องใจจะโคลคลา

ครึ่งกลางคืนตื่นตึกเดือนเที่ยง เห็นพี่เลี้ยงหลับสนิทถ้วนหน้า
 ค่อยย่อกลงจากเตียงเมียงออกมา จากห้องโสภาทันที
 (Rama II, King, 1987: 68)

เห็นได้ว่าพระสังข์พบการลงใจครั้งแรกเรื่องความกล้า เพราะพระสังข์ต้องตัดสินใจว่าจะอยู่กับนางยักษ์ต่อไปอย่างไรหรือหนีออกไปตามหาแม่ที่เมืองมนุษย์ พระสังข์รู้ว่าหากหนีไม่พ้นก็ต้องตายแต่ก็เลือกที่จะหนี สะท้อนให้เห็นถึงความกล้าของพระสังข์

1.2.2 การทดสอบเรื่องความรัก

เมื่อนางพันธุรัตรู้ว่าพระสังข์หนีไปแล้วก็พาบริวารออกตามหา จนในที่สุดก็พบพระสังข์อยู่บนภูเขา แต่นางไม่สามารถขึ้นไปหาได้เนื่องจากแรงอธิษฐานของพระสังข์ นางจึงร้องไห้คร่ำครวญให้พระสังข์สงสาร ส่วนพระสังข์นั้นแม้จะรักและสงสารนางพันธุรัตมากเพียงใดแต่ก็ไม่ยอมลงไปหานาง ได้แต่เพียงพูดหวานล้อมให้นางพันธุรัตเห็นใจเท่านั้น ดังความว่า

เมื่อนั้น	พระสังข์ฟังคำที่ร่ำว่า
ให้คิดสงสารมารดา	นับนี้วันทาแล้วตอบไป
แม่เอ๋ยแม่เจ้า	เลี้ยงเข้ามาแต่เยาว์จนใหญ่
พระคุณล้ำลบลบาทไร	จะเปรียบด้วยสิ่งใดนั้นไม่มี
ใช้ลูกจะเคืองแค้นแสนเชียว	ด้วยความจำเป็นดอกจึงหนี
เหตุด้วยมารดาของข้านี้	ทุกซักร้อนไรที่พึ่งพา
	(Rama II, King, 1987: 73)

การทดสอบเรื่องความรัก ความผูกพันทำให้พระสังข์ทุกซึ้งใจมาก เพราะพระสังข์อยู่กับนางพันธุรัตมานานถึง 10 ปี นับตั้งแต่อายุ 5 ขวบจนถึงอายุ 15 ปี ย่อมมีความรัก ความผูกพันต่อนางพันธุรัตอยู่ไม่น้อย เมื่อนางพันธุรัตร้องไห้คร่ำครวญขอให้พระสังข์ลงไปหานาง พระสังข์รู้สึกสงสารนางพันธุรัตมาก แต่ด้วยความมุ่งมั่น เด็ดขาดของพระสังข์จึงไม่ลงไปหานาง

1.2.3 การทดสอบเรื่องความปรารถนา

แม้ว่านางพันธุรัตจะร้องไห้คร่ำครวญอย่างไร พระสังข์ก็ไม่ยอมลงจากเขาไปหา นางจึงบอกพระสังข์ว่านางयरูปเงาะ เกือกแก้ว และไม้เท้าที่พระสังข์ขโมยมาให้ แต่ยังมีอีกสิ่งหนึ่งที่นางต้องการสอนพระสังข์ คือ มนต์จินดาที่สามารถใช้เรียกสัตว์ทุกชนิด ขอให้ลงมาเรียนกับนางก่อน ส่วนพระสังข์นั้นปรารถนาจะเรียนมนต์จินดามาก แต่กลัวว่าจะเป็นกลลวง จึงขอให้นางพันธุรัตเขียนไว้ให้ แล้วจะลงไปอ่านภายหลัง ดังความว่า

เมื่อนั้น	พระสังข์ฟังคำยักษ์
ยิ่งพะวงสงสารแสนทวิ	แต่รีรอท้อฤทัยรันทต
จะลงไปก็ให้เกรงกริ่ง	เกลือกกว่าไม่จริงจะแกล้งปด
คิดพลางทางกล่าวมธุรส	อย่ากำสรดโศกาอาวรณ์
ลูกนี้เหนื่อยยากลำบากกาย	จะนั่งเล่นให้สบายบนนี้ก่อน
ตะวันเที่ยงอยู่ยังกำลังร้อน	พอให้แดดอ่อนอ่อนจะลงไป
ซึ่งมนต์ของชนนี้ว่าตีนัก	ลูกรักก็อยากจะได้ใครได้
เมตตาลูกแล้วจึงเขียนไว้	ที่ในแผ่นพื้นพิศุษา

(Rama II, King, 1987: 74)

การทดสอบครั้งที่ 3 นางพันธุรัตใช้มนต์จินดาเป็นข้อแลกเปลี่ยนให้พระสังข์ลงไปหา แม้ว่าพระสังข์มีความปรารถนาที่จะเรียนมนต์จินดามาก แต่ก็สามารถเอาชนะความปรารถนานั้นได้ด้วยความอดทน และใช้สติปัญญาพูดต่อรองจนนางพันธุรัตเขียนมนต์ให้

การทดสอบทั้งสามครั้งเป็นการพิสูจน์ความอดทน การที่พระสังข์ผ่านการทดสอบทั้งสามครั้งได้เพราะสามารถต่อสู้กับความรู้สึกกลัว ความรัก ความปรารถนาของตน ซึ่งหากพระสังข์พ่ายแพ้ต่อความรู้สึกเหล่านี้แล้วก็จะไม่สามารถกลับเมืองมนุษย์ได้อีกเลย ฉะนั้นสิ่งที่ทำให้พระสังข์ผ่านการทดสอบทั้งสามครั้งได้ คือ การเอาชนะใจตัวเอง สอดคล้องกับแนวคิดของโจเซฟ แคมพ์เบลล์ (Campbell & Moyers, 2008: 311) ที่กล่าวว่า “ความต้องการ ความยึดมั่นถือมั่น ความเชื่อมั่น ความรัก และความผูกพัน สิ่งเหล่านี้สามารถตรึงมนุษย์จนกระดูกกระดูกไม่ได้ และหากใครทำตามอึดตาของตัวเอง เขาก็จะกระดูกกระดูกไม่ได้เช่นกัน”

1.3 ขั้นตอนการกลับคืน

หลังจากนางพันธุรัตตายพระสังข์ก็ลงจากเขามาเรียนมนต์จินดาแล้วสวมรูปเงาะเหาะไปยังเมืองสามนต เมื่ออยู่เมืองสามนต พระสังข์ซึ่งในรูปของเจ้าเงาะบ้าใบ้ มีแต่คนหัวเราะเยาะ ดูถูกต่าง ๆ นานา มีเพียงนางรจนานิดาท้าวสามนต์ที่มองเห็นรูปทองช้างในจึงเสียดวงมาลัยเลือกเป็นคู่ครอง ทำให้ท้าวสามนต์ไม่พอใจจึงไล่ทั้งคู่ออกอยู่ที่กระท่อมปลายนา พระสังข์ถอดรูปเงาะเมื่ออยู่กับนางรจนานิดานั้น และไม่ยอมเปิดเผยรูปทองช้างในให้ผู้อื่นเห็นทั้ง ๆ ที่การทำแบบนั้นจะได้รับการยอมรับและสามารถพานางรจนานิดากลับไปใช้ชีวิตอยู่ในวังอย่างสุขสบาย แสดงให้เห็นถึงการเป็นผู้มีสภาวะจิตขั้นสูงที่ไม่หวั่นไหวต่อวาทะของผู้อื่นหรือความทุกข์ยาก อันเป็นคุณสมบัติของวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ สอดคล้องกับแนวคิดของโจเซฟ แคมพ์เบลล์ ที่ว่า “การยินดีมีส่วนร่วมกับความทุกข์ของโลก คือ การได้ปลดปล่อยตนเองแล้วจากผู้จับกุม อันได้แก่ ความหวาดกลัว ราคะและหน้าที่” (Campbell & Moyers, 2008: 345)

เมื่อพระสังข์ไม่ยอมถอดรูปเงาะและพอใจที่จะใช้ชีวิตอยู่ที่ปลายนาต่อไป พระอินทร์เกรงว่านางรจนานิดาจะลำบาก จึงแปลงองค์มาทำพินาศคีลีขิงเมืองสามนต แต่ทกขยไม่สามารถสู้ได้ ท้าวสามนต์ จึงให้เจ้าเงาะให้ไปช่วยคีลีขิงเมืองคืน พระสังข์ยอมถอดรูปเงาะไปคีลีขิงขณะพระอินทร์ ทำให้ทุกคนได้เห็นรูปทอง ท้าวสามนต์จึงยกเมืองสามนต์ให้ครองและในตอนท้าย ทำวายุสมลักับนางจันท์เทวีได้มาตามหาพระสังข์ พระสังข์จึงคืนเมืองให้ท้าวสามนต์และพานางรจนานิดากลับไปด้วย สอดคล้องกับแนวคิดของโจเซฟ แคมพ์เบลล์ (Campbell & Moyers, 2008: 256) ที่กล่าวว่า “การผจญภัยของวีรบุรุษเป็นวงจรเสมอ คือ มีการเดินทางไปและการกลับมา”

2. ลักษณะความขัดแย้งที่ผสมผสานที่ปรากฏในตัวพระสังข์

ผลการศึกษาลักษณะความขัดแย้งที่ผสมผสานที่ปรากฏในตัวพระสังข์ พบว่าพระสังข์เป็นตัวละครที่มีความขัดแย้งที่ผสมผสาน ดังนี้

2.1 รูปร่างอัปลักษณ์มีความขัดแย้งที่ผสมผสานกับความดีและความสามารถที่เหนือคนธรรมดา

พระสังข์สวมรูปร่างเงานะให้คนทั่วไปเห็นความอัปลักษณ์ รูปร่าง ตัวดำ มีเพียงนางรจนาที่มองเห็นรูปทองซ่อนอยู่ภายใน รูปร่างก็เปรียบเสมือนรูปลักษณ์ภายนอกที่ปรากฏให้ผู้อื่นมองเห็น แต่ตัวพระสังข์เป็นรูปทองสง่างามที่ซ่อนอยู่ภายใน เป็นสัญลักษณ์หมายถึง พระสังข์เป็นผู้ที่มีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์แต่เป็นคนดีและมีความสามารถที่เหนือคนธรรมดา ดังความว่า

เมื่อนั้น	รจนานารีมีศักดิ์
เทพไทอุปถัมภ์นำซัก	นงลักษณ์ดูเงาะเงาะจง
นางเห็นรูปสุวรรณชั้นใน	รูปร่างงามใส่ไว้ให้คนหลง
ใครใครไม่เห็นรูปทรง	พระเป็นทองทั้งองค์ร่ำมตา
	(Rama II, King, 1987: 94)

แม้ว่าพระสังข์จะมีรูปร่างหน้าตาที่อัปลักษณ์แต่ความดีและความสามารถที่เหนือคนธรรมดาก็สะท้อนออกมาให้เห็น โดยได้แสดงความสามารถเชิงประจักษ์ถึง 3 ครั้ง ดังนี้

ครั้งที่ 1 ตอนที่ท้าวสามนต์สั่งให้เขยทุกคนหาปลา หากใครหาได้น้อยจะมีโทษถึงตาย พระสังข์ก็ใช้มนต์จินดาเรียกปลาามากมาย ส่วนทกเขยกลับหาปลาไม่ได้เลย จึงพากันพายเรือหาปลาจนมาถึงที่บึงปลายนาพบว่ามิปลากันจำนวนมาก และได้เห็นพระสังข์ก็คิดว่าเป็นเทวดา แสดงให้เห็นถึงความสามารถที่เหนือคนธรรมดาของพระสังข์ ดังความว่า

ฝักปลาสักตัวก็ไม่ได้	คิดอัศจรรย์ใจเป็นหนักหนา
รีบพายมาจนถึงบึงปลายนา	พบมันจันฉับแสนแน่นไป
เห็นพระสังข์นั่งอยู่ที่ฝั่งชล	ต่างคนพิศวงสงสัย
จะเป็นเทพารักษ์หรืออะไร	เสียงกันวุ่นวายทั้งไพร่นาย
	(Rama II, King, 1987: 115)

การจับปลานี้ สะท้อนให้เห็นความดีของพระสังข์ เพราะด้วยมนต์จินดา พระสังข์สามารถจะจับปลาจำนวนมากเท่าไรก็ได้ แต่พระสังข์กลับใช้วิธีอิฐฐานเลือก เฉพาะปลาตัวที่ถึงที่ตายให้กระโดดขึ้นมาบนฝั่ง แสดงให้เห็นถึงจิตใจที่ดีงามของพระสังข์ ดังความว่า

เมื่อนั้น	พระสังข์ได้สมปรารถนา
จึงตั้งสัตย์อิฐฐานด้วยวาจา	มัจฉาตัวใดถึงที่ตาย
จงกระโดดโลดขึ้นมาริมฝั่ง	ให้สมหวังดังจิตที่คิดหมาย
พอสิ้นคำประกาศไม่คลาดคลาย	ปลาตายบนตลิ่งลิ่งเคลื่อนไป

(Rama II, King, 1987: 117)

ครั้งที่ 2 ตอนที่ท้าวสามนต์สั่งให้เขยทุกคนหาเนื้อ หากใครหาได้น้อยจะมีโทษ ถึงตาย พระสังข์ก็ใช้มนต์จินดาเรียกมะม่วง กวาง เนื้อทรายและสมันมามากมาย ส่วนหกเขย กลับหาไม่ได้เลยจึงมาขอแบ่งเนื้อเหล่านั้นจากพระสังข์ แสดงให้เห็นถึงความสามารถที่เหนือคนธรรมดาของพระสังข์ ดังความว่า

ครั้นถึงจึงลงหยุดยั้ง	ที่ร่มรังสูงใหญ่ใบหนา
พระถอดเงาะซ่อนไว้ให้ลับตา	แล้วร้ายมนต์มหาจินดาปล้น
ฝูงเนื้อในป่ามามากมาย	ทั้งละมั่ง กวาง ทรายและฉมัน
ดูตาชแดงไปทั่วทั้งไพรวัน	เป็นฝูงฝูงวิ่งพันกันมา

(Rama II, King, 1987: 129)

การจับเนื้อนี้พระสังข์ใช้วิธีอิฐฐานเลือกเฉพาะเนื้อตัวที่ถึงที่ตาย แสดงให้เห็นถึงความจิตใจที่ดีงามของพระสังข์ ดังความว่า

เมื่อนั้น	พระสังข์ตั้งสัตย์อิฐฐาน
เนื้อถึงที่ตายก็วายปรารถนา	มากประมาณสมหวังตั้งใจ

(Rama II, King, 1987: 132)

พระสังข์ : การผจญภัยของวีรบุรุษ

ครั้งที่ 3 เมื่อถูกพระอินทร์ทำตีสลึงเมืองสามนต ท้าวสามนต์ให้ลูกเขยไปแข่งตีสลึง แต่ทกเขยไม่สามารถสู้ได้ มีเพียงพระสังข์ที่แสดงให้เห็นว่าเป็นผู้ที่สามารถที่เหนือคนธรรมดา สามารถควมม้าเหาะขึ้นไปตีสลึงจนชนะได้ ในครั้งนี้พระสังข์ได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถให้ประจักษ์แก่คนทั่วทั้งเมืองสามนต ดังความว่า

เมื่อนั้น	อัมรินทร์ปิ่นฟ้าฟุ้งเฟื่อง
ควมม้ามุ่งหมายชายขำเลื่อง	ยักเยื้องย่างท่าสง่างาม
ทรงเลี้ยงลูกคลีตีเคาะ	พระอินทร์เหาะขึ้นจากท้องสนาม
พระสังข์ไม่พรั่นครันคร้าม	เพราะตามติดพันกระชั้นชิด

(Rama II, King, 1987: 172)

การที่พระสังข์ออกไปตีสลึงครั้งนี้ ส่วนหนึ่งก็เพราะสงสารนางรจนาที่ร้องไห้อ่อนวอนขอให้ออกไปตีสลึง ชิงเมือง แต่อีกส่วนหนึ่งแสดงให้เห็นความดีของพระสังข์ คือการออกไปช่วยท้าวสามนต์ตีสลึงเพื่อชิงเมืองจากพระอินทร์ โดยไม่นึกถึงว่าท้าวสามนต์เคยทำไม่ดีกับพระองค์เพียงไร ดังความว่า

เมื่อนั้น	เจ้าเงาะทุกซัร้อนถอนใจใหญ่
กลัวเมียจะอาสัญบรรลัย	จึงเล่าโลมเอาใจไปมา
อย่ากั้นแสงเศร้ายมองเลยน้องรัก	ไว้พนักงานพี่จะอาสา
ออกตีสลึงพันดังสัญญา	มิให้เสียพาราประจามิตร

(Rama II, King, 1987: 155)

ในที่สุด ความสามารถที่เหนือคนธรรมดาทำให้ผู้คนต่างก็ยอมรับตัวตนที่แท้จริงของพระสังข์และมองข้ามรูปลักษณ์ภายนอกไปได้ ดังความว่า

บัดนั้น	หญิงชายชาวเมืองถ้วนหน้า
เห็นพระรูปทองล่องลอยฟ้า	ต่างว่าภูวนายมิใช่เงาะ
เกิดมาพึงเห็นเป็นบุญตัว	หม่อมผัวพระบุตรคนนี้เมาะะ
เทวดาพานำมาจำเพาะ	บังคมชมเปาะไปทั้งนั้น

(Rama II, King, 1987: 164)

การมีรูปร่างหน้าตาที่อัปลักษณ์ซึ่งมีความขัดแย้งที่ผสมผสานกับความดีและความสามารถที่เหนือคนธรรมดา ทำให้เห็นว่าแม้รูปลักษณ์ภายนอกจะอัปลักษณ์ไม่น่าดู เป็นที่รังเกียจต่อผู้พบเห็น แต่พระสังข์เป็นคนที่มีความสามารถเหนือคนธรรมดา ทำให้ผู้คนต่างมองเห็นคุณค่าที่แท้จริงที่เกิดจากความสามารถเหนือคนธรรมดา จนมองข้ามความอัปลักษณ์ของร่างกาย หากแต่ความอัปลักษณ์นั้นก็มิใช่ประโยชน์ที่ช่วยให้พระสังข์ได้รู้ว่ามีใครที่รักและจริงใจต่อตัวพระสังข์อย่างแท้จริง มิใช่หลงเพียงรูปร่างนอก ส่วนความดีของพระสังข์นั้น แสดงให้เห็นถึงพื้นฐานจิตใจของพระโพธิสัตว์ที่แม้จะอยู่ในร่างกายที่อัปลักษณ์แต่จิตใจก็ยังคงสูงส่ง ดึงามไม่เสื่อมคลาย สอดคล้องกับ Truong (2015: 240) กล่าวว่า “มนุษย์มีธรรมชาติเป็นทวิภาวะ ส่วนหนึ่งเป็นมตะวิสัยหรือกายอันหยาบกระด้างและไม่คงที่ กับส่วนที่เป็นอมตะภาวะหรือจิต เป็นทิพย์ดำรงอยู่ชั่ววันรันดร์”

2.2 ความเด็ดขาดซึ่งมีความขัดแย้งที่ผสมผสานกับลักษณะที่อ่อนโยนและมีอารมณ์ขัน

พระสังข์เป็นพระโพธิสัตว์ ซึ่งตามความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในสุวรรณสังฆชาดก เชื่อว่าเป็นชาติหนึ่งของพระพุทธเจ้า พระสังข์จึงเป็นคนดีมีศีลธรรมสูงและมีความอ่อนโยน นอกจากนี้พบว่าพระสังข์ยังเป็นผู้ที่มีอารมณ์ขันอีกด้วย ซึ่งความอ่อนโยนและมีอารมณ์ขันของพระสังข์ปรากฏให้เห็นหลายครั้ง เช่น

ครั้งที่เล่นกับเด็กชาวบ้าน เมื่อมาอยู่เมืองสามนตฺพระสังข์ในรูปเงาะก็อาศัยอยู่ในทุ่งนา และจะวิ่งเล่นกับเด็กชาวบ้านในทุ่งนาอย่างสนุกสนาน ดังความว่า

คนหนึ่งไม่กลัวยีนหัวเราะ	นี่เขาเรียกว่าเงาะแล้วสิหนา
มันไม่ทำอะไรใครดอกวา	ชวนกันเมียงเข้ามาเอาดินทิ้ง
บ้างได้ดอกหงอนไก่เสียบไม้ล่อ	ตบมือผัดพ้อล่อให้วัง
ครึ่งเงาะเล่นไล่โลดกระโดดชิง	บ้างล้มกลิ้งวิ่งปะทะกันไปมา
พวกเด็กหยอกเย้าเข้าชุด	อุตุลุดล่อมหลังล้อมหน้า
แล้วชวนเล่นจ้องเตเฮฮา	โห่ร้องฉาวฉานี่นั่น
	(Rama II, King, 1987: 77)

ข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นว่า แม้เจ้าเงาะจะมีรูปร่างหน้าตาอัปลักษณ์ ทำให้เด็ก ๆ หวาดกลัวตั้งแต่แรกเห็น แต่เมื่อได้เล่นด้วยกันแล้ว เด็ก ๆ ต่างก็ชอบเจ้าเงาะมาก การเล่นกับเด็กสะท้อนถึงความอ่อนโยนและอารมณ์ขันของเจ้าเงาะหรือพระสังข์นั่นเอง

ครั้งที่อยู่กับนางรจนา ยามที่อยู่กับนางรจนาพระสังข์จะหยอกเข้ากับรจนาหลายครั้ง แสดงให้เห็นถึงการเป็นคนที่มีความอารมณ์ขันและอ่อนโยน ดังความว่า

เมื่อนั้น	เจ้าเงาะเยาะหยอกนางโฉมศรี
ซึ่งสั่งให้หาเนื้อคราวนี้	เห็นพี่จะอัจนไม่พ้นตาย
ถึงตัวจะบรรลีย์ก็ไม่ว่า	วิตกแต่รจนาจะเป็นม่าย
ว่าพลางแย้มยิ้มพริ้มพราย	โอบอุ้มโฉมฉายขึ้นบนเพลา
สวมสอดกอดรัดสัมผัสต้อง	นี่แน่อน้องจะให้ตายเสียโยเปล่า
เขยแก้มแนมปรางทางโลมเล่า	พี่ว่าเล่นดอกเจ้าอย่าตกใจ
	(Rama II, King, 1987: 128)

ข้อความข้างต้นกล่าวถึง พระสังข์ได้รับคำสั่งจากท้าวสามนต์ให้ไปหาเนื้อมาถวายหากหาได้น้อยก็จะถูกฆ่า พระสังข์เป็นผู้มีอารมณ์ขันจึงพูดหยอกนางรจนาจนตกใจ แต่สุดท้ายก็ปลอบใจและบอกว่าพูดเล่น การหยอกล้อนางรจนาสะท้อนถึงความอ่อนโยนและอารมณ์ขันของพระสังข์อย่างชัดเจน

ด้านความเด็ดขาดของพระสังข์นั้นปรากฏอย่างชัดเจนหลายครั้ง เช่น ครั้งที่หนีออกจากเมืองยักษ์ไปอยู่บนภูเขา เมื่อนางพันธุรัตร้องให้คร่ำครวญขอให้พระสังข์ลงจากเขามาหานาง พระสังข์นั้นรู้สึกสงสารนางเป็นอย่างมากแต่ก็เกรงว่าจะเป็นการกลวงของนางยักษ์ จึงแข็งใจไม่ยอมลงไปจนนางพันธุรัตตกแตกตายเพราะความเสียใจและแค้นใจ ดังความว่า

เขียนพลาทางเรียกลูกน้อย	มาหาแม่สักหน่อยพ่อหอยสังข์
แต่พอให้ได้ชมเสียสักครั้ง	ขอส่งสักคำจะอำลา
แม่อ่อนนอนว่าหนักหนาแล้ว	น้อยหรือลูกแก้วไม่มาหา
ทุ่มทอดตัวลงทรงโศกา	สองตาแดงเดือดดังเลือดนก

(Rama II, King, 1987: 74-75)

ข้อความข้างต้นเห็นได้ว่า แม้นางพันธุรัตจะร้องให้อ่อนนอนอย่างไร แต่ความรักความผูกพันที่พระสังข์มีต่อนางพันธุรัตมาถึง 10 ปี ก็ไม่ทำให้พระสังข์ใจอ่อนได้ แสดงถึงความเด็ดขาดของพระสังข์ที่เมื่อตัดสินใจจะทำอะไรแล้วก็จะไม่มีสิ่งใดมาทำให้เปลี่ยนแปลงได้เลย

ครั้งที่ตัดปลายจุมกและใบหูของหกเขย ตอนที่ท้าวสามนต์ให้มีการแข่งขันจับปลาและเนื้อ แต่หกเขยหาปลาและเนื้อไม่ได้ก็มาขอกับพระสังข์ พระสังข์ได้ขอแลกปลาและเนื้อเหล่านั้นกับปลายจุมกและใบหูของหกเขย ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เมื่อนั้น	พระสังข์สรวลสันต์กลั่นหัวร่อ
ยืมพลาทางตรัสตัดพ้อ	เอออะไรใจคอเหมือนปลาชิว
แล้วเอาเม็ดกริตลับกับศิลา	ทิ้งหกตกประหม่าหน้านี้ว
มือบีบหนีบจุมกไว้สองนิ้ว	อย่าบิดพลิ้วคุกคิกพลิกแพลง
ทำเงื้อมัดกระหับจับจ้อง	ที่ใจชั่วกลัวร้องจนเสียงแห้ง
เอาแล้วนะจะเฉือนเลือดแดง	จุมกแหวงโหววินสิ้นทุกคน

(Rama II, King, 1987: 117)

ข้อความข้างต้นเห็นได้ว่า พระสังข์เป็นผู้มีความเด็ดขาด การตัดปลายจุมก หกเขยเปรียบเสมือนการสอนหกเขยและธิดาทั้งหกให้หลาบจำ ไม่ไปเยาะเย้ยถากถางคนที่ด้อยกว่าอีก แสดงให้เห็นถึงลักษณะของผู้นำที่มีความยุติธรรมและเด็ดขาดในการลงโทษผู้กระทำผิด

หากพิจารณาถึงความขัดแย้งที่ผสมผสานระหว่างความอ่อนโยนและมีอารมณ์ขันกับความเด็ดขาดของพระสังข์ พบว่า เมื่ออยู่กับเด็กหรืออยู่กับนางรจนา พระสังข์เป็นคนที่มีความอ่อนโยนและมีอารมณ์ขัน แต่หากเมื่อต้องทำภารกิจใด ๆ แล้วพระสังข์จะเป็นผู้ที่มีความมุ่งมั่น เด็ดขาด ไม่ยอมอ่อนข้อให้ต่อสิ่งใด หรือใครทั้งสิ้น ความอ่อนโยนและมีอารมณ์ขันกับความเด็ดขาดนี้สร้างความสมดุลแก่ตัวพระสังข์เอง และเป็นผลดีต่อการปกครองแผ่นดินของพระสังข์ในอนาคต เพราะการเป็นผู้นำจะต้องมีทั้งความอ่อนโยนและความเด็ดขาดจึงจะทำให้บ้านเมืองมีความสงบสุข

อภิปรายผลการวิจัย

วงจรการผจญภัยของพระสังข์ วีรบุรุษในบทละครนอกเรื่อง สังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นไปตามแนวคิดเรื่องการผจญภัยของวีรบุรุษของโจเซฟ แคมพ์เบลล์ทั้ง 3 ขั้นตอน คือ การออกเดินทาง การครอบครองหรือการทดสอบทดลอง และการกลับคืน ขั้นตอนเหล่านี้ทำให้เห็นว่าพระสังข์เป็นวีรบุรุษที่มีวงจรการผจญภัยในลักษณะที่เป็นสากลเชื่อมโยงกับเทพปกรณัมอื่น ๆ ดังที่ Thumkwinthip (2013: 5) กล่าวว่า มนุษย์เราต่างก็มีพื้นฐานทางจิตที่เหมือนกันทั่วโลก มีสภาวะของสัญชาตญาณ อารมณ์และองค์ประกอบทางอินทรีย์ที่เหมือนกัน และสิ่งเหล่านี้ได้ปรากฏอยู่ในเทพปกรณัม ทำให้เราเห็นถึงความเชื่อมโยงหรือความเป็นสากลร่วมกันของทั้งเทพปกรณัมและวรรณคดีไทย ซึ่งการเดินทางของวีรบุรุษโอดิสซัสกับพระอภัยมณีไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ มีการเดินทางพลัดพรากจากบ้านเมืองเพื่อเรียนรู้ และสั่งสมความรู้ ความสามารถ ตลอดจนพบกับอุปสรรค การตัดสินใจแก้ปัญหา จนท้ายที่สุด การก้าวสู่เป็นกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่อันเป็นสัญลักษณ์ผู้นำทางโลก

ในขั้นตอนการออกเดินทางนั้น พระสังข์ได้ออกเดินทางถึง 2 ครั้ง โดยครั้งแรกพระสังข์ไม่ได้เลือกออกเดินทางด้วยตนเอง แต่เพราะสถานการณ์ที่ถูกจับถ่วงน้ำ จึงถือว่าเป็นการถูกบังคับให้ออกเดินทาง ส่วนครั้งที่ 2 เลือกที่จะออกเดินทางด้วยตนเอง คือ พระสังข์ต้องการหนีออกจากเมืองยักษ์เพื่อกลับไปตามหามารดาของตนที่เมืองมนุษย์ การออกเดินทางของพระสังข์ทั้ง 2 ครั้งนี้ สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการผจญภัยของวีรบุรุษของ โจเซฟ แคมพ์เบลล์ (Campbell & Moyers, 2008: 266) ที่ว่าการออก

เดินทางของวีรบุรุษ มีเหตุผล 2 ประการ คือ ประการที่ 1 วีรบุรุษเลือกที่จะออกเดินทางด้วยตนเอง เพื่อประกอบภารกิจอย่างมุ่งมั่น และประการที่ 2 วีรบุรุษที่ไม่ได้เลือกออกเดินทางด้วยตนเอง แต่ประสบสถานการณ์หรือความจำเป็นบางอย่างทำให้ต้องออกเดินทาง

พระสังข์มีรูปร่างที่อัปลักษณ์ซึ่งเป็นการขัดแย้งที่ผสมผสานกับความดีและความสามารถที่เหนือคนธรรมดา แม้ว่าความขัดแย้งทั้ง 2 ด้านนี้จะต่างกันคนละขั้ว แต่กลับมีความประนีประนอมต่อกันและส่งผลดีต่อตัวพระสังข์เอง ซึ่งแนวคิดเรื่องความขัดแย้งที่ผสมผสานรูปแบบนี้เป็นอาร์คไทป์อนุภาคต้นแบบของวีรบุรุษ เนื่องจากมีวีรบุรุษอยู่ไม่น้อยที่มีความขัดแย้งที่ผสมผสานระหว่างรูปร่างภายนอกที่อัปลักษณ์กับความดีและสติปัญญาที่ชาญฉลาด ดังที่ Truong (2015: 248) กล่าวว่า ความขัดแย้งระหว่างรูปร่างภายนอกกับสติปัญญา และจิตใจที่เป็นประสบการณ์ด้านในนั้น เป็นอาร์คไทป์ความขัดแย้งที่ผสมผสานอนุภาคต้นแบบ เช่นเดียวกับ โสคราติสนักปราชญ์แห่งกรีกโบราณ และบั้งทองในยุคสามก๊กแห่งประเทศจีน เป็นต้น

การประกอบสร้างวีรบุรุษที่ซ่อนตัวในรูปอัปลักษณ์ หรือรูปลักษณะที่ต่างจากมนุษย์ทั่วไปมีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปมากมายนับแต่ยังคงแก่นเรื่องที่เหมือนกัน คือ การมุ่งเสนอ การซ่อนตัวในรูปที่ต่างจากมนุษย์ปกติ ซึ่งเป็นความขัดแย้งที่ผสมผสานกับความดีและความสามารถที่เหนือคนธรรมดา อันเป็นลักษณะชนบสากล เห็นได้จากภาพยนตร์ซูเปอร์ฮีโร่ เช่น ภาพยนตร์เรื่องไ้แมงมุม (Spider - Man) ซูเปอร์แมน (Superman) และแบทแมน (Batman) เป็นต้น การประกอบสร้างวีรบุรุษเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงพื้นฐานทางความคิดที่เหมือนกันทั่วโลก คือ มีลักษณะสากลที่วีรบุรุษ หรือซูเปอร์ฮีโร่ จะมีลักษณะพิเศษทางกายภาพ มีความแตกต่างที่เป็นจุดเด่น และมีเคราะห์ที่ใช้ซ่อนตัวตนของวีรบุรุษ ซึ่งผู้ที่ไม่มีปัญญาจะไม่สามารถวิเคราะห์ได้ว่านี่คือวีรบุรุษหรือซูเปอร์ฮีโร่

สรุปผลการวิจัย

บทละครนอกเรื่อง สังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เป็นตัวบทที่ดีที่สุดสำหรับใช้ในการศึกษาทั้งเชิงวรรณคดีวิจารณ์และด้านคติชนวิทยา นอกจากนี้จะมีเนื้อหาที่สนุกสนานยังสอดแทรกแนวคิดทางพระพุทธศาสนา โดยพระสังข์เป็นแบบอย่างของผู้นำที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้เป็นอย่างดี ในส่วนของการผจญภัยของวีรบุรุษ พระสังข์ สะท้อนให้เห็นถึงความเพียรพยายาม ความอดทนอดกลั้นและการเอาชนะตนเองของพระสังข์ ขณะเดียวกันความขัดแย้งที่ผสมผสานในตัวของพระสังข์นั้นให้ความสำคัญกับเรื่องความดีและความสามารถมากกว่ารูปลักษณ์ภายนอก และยังแสดงให้เห็นว่าวีรบุรุษควรมีทั้งความเด็ดขาด ความอ่อนโยนและมีอารมณ์ขัน และต้องรู้จักปรับใช้ให้เข้ากับบุคคลและสถานการณ์อีกด้วย เนื่องจากคนในสังคมมีความแตกต่างจึงจะต้องรู้เท่าทันและจัดการกับสถานการณ์เหล่านั้นได้

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เจือง ธิ หัง และคณาจารย์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏรำไพพรรณี ที่กรุณาให้คำปรึกษา ให้ข้อเสนอแนะ แนวคิด ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่อง และขอขอบคุณอาจารย์ทัตพิชา สกุศลสืบ ที่ให้คำแนะนำต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ทำให้งานวิจัยนี้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

References

- Adulsak Termpongpun. (1997). *The Buddha Vehicle at Wat Yannawa: A Study on Symbolic Implication in Buddhist Beliefs*. Master's thesis (History of Art). Bangkok: Silpakorn University. (In Thai)
- Joseph Campbell and Bill Moyers. (2008). *The power of myth*. Translated by Baranee Boonsong. Bangkok: Amarin Printing & Publishing. (In Thai)

- Pabhak - orn Thumkwinthip. (2013). *A Comparative study of archetypes in Literatures: A case study of Phra - Aphai - Mani and the Odyssey*. Doctoral Dissertation (Folklore). Phitsanulok: Naresuan University. (In Thai)
- Phaisan Krumram. (2011). *Humour in Sang Thong The drama composed by King Rama II*. Thsis of Master's of Arts (Thai). Bangkok: Srinaharinwirot University. (In Thai)
- Phojanee Pengplien. (1989). *A Study of Suwanna Sang Kumarn, A Northeastern Thai Literary Work*. Master's thesis (Thai Epigraphy). Bangkok: Silpakorn University. (In Thai)
- Prachaksha Saisang and Truong Thi Hang. (2017). Dualism. *Journal of Humanities and Social Sciences Suratthani Rajabhat University*. 9 (1), 1 - 36. (In Thai)
- Princess Maha Chakri Sirindhorn Foundation. (2007). *Nomenclature dictionary of Thai literature, no. 1: Literature titles*. Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Foundation (PMF). (In Thai)
- Rama II, King. (1987). *Lakhon nok by King Rama II*. Bangkok: Fine Arts Department. (In Thai)
- Rucharin Oudmuangkam. (2008). *A study of the Sang Thong as popular cultural Literature*. Thsis of Master's of Arts (Thai). Bangkok: Silpakorn University. (In Thai)
- Truong Thi Hang. (2015). The Paradoxical Archetype: A Case Study of President Ho Chi Minh's Personality. *Proceeding of The 2015 Conference on Humanities and Social Science Research: Create society for the ASEAN community*. (pp. 233 - 250). Chonburi: Burapha University. (In Thai)
- Watcharaporn Distapan. (2002). *The Sang Thong tale type: Its popularity and reproduction*. Thsis of NMaster's of Arts (Thai). Bangkok: Chulalongkorn University. (In Thai)